

CSESZNOKNÉ KUKUCSKA KATALIN

**ADALÉKOK A NÉPISKOLÁK ÉS NÉPTANÍTÓK HELYZETÉHEZ
HEVES MEGYÉBEN 1880-1914 KÖZÖTT**

Eötvös a népoktatási törvény keresztülvitelében nagy jelentőséget tulajdonított a néptanítóknak. A Néptanítók Lapja első számában is hangoztatja, hogy a törvény "egy szebb jövőnek alapjait rakhatja le" és "minden e célra irányzott törekvéseinknek eredménye azon buzgalomtól függ, mellyel e hon néptanítói törekvéseinkben részt vesznek". Írásaiban, beszédeiben gyakorta hangoztatta, hogy a tanító megfelelő szakmai felkészültsége és hivatástudata nélkül, nem vihető előbbre a népoktatás ügye. A törvény 133. paragrafusa is kimondja, hogy "a tanítói hivatalra ezentul csak oly egyének képesítettek, akik valamely nyilvános képezdében az egész tanfolyamot bevégezték", és a kötelező vizsgák letétele után tanítói oklevelet szereztek. Amennyiben az előírt tanfolyamot nem látogatta valaki, az elméleti és gyakorlati tárgyakból tanítóképzői vizsgán kellett felkészültségéről tanúbizonyságot tennie. A tanítóképzőkben a szorgalmi időt a törvény 3 évben állapította meg. A fiútanítóképzőkbe a 15., a leánytanítóképzőkbe pedig a 14. életévüket betöltött fiatalokat lehetett felvenni. A fiúknak az anyanyelvből, a számtanból, a földrajzból és a történelemből a felvételtkor olyan fokú ismeretekkel kellett rendelkezniök, amennyit a gimnázium, a reáliskola vagy a polgári iskola 4 alsó osztálya számára kijelölt anyag magában foglalt. Ha a fiúnövendékek nyilvános iskolai bizonyítvánnyal nem tudták igazolni előképzettségüket, úgy a felsorolt tárgyakból felvételi vizsgát kellett tenniök. A tanítóképzőkbe jelentkezett leánytanulók a felső népiskola tantárgyaiból tartoztak beszámolni a felvételi vizsgálatokon. Felsőbb népiskolák állítását -- amit a törvény 59-64. paragrafusai szabályoznak -- olyan helységek számára írták elő, melyek legalább 5000 lakost számlálnak.

Eötvös miniszter az állami tanítóképzőkben folyó munka időtartamának meghosszabbításával az eredményesebb képzést akarta segíteni. Ugyanígy a színvonal érdekében szeretett volna lépéseket tenni, amikor az intézetek

tartalmi életének megjavítását tűzte ki célul intézkedéseivel. A törvény felsorolta a kötelező tantárgyakat, melyeket az állami képzőkben tanítani kellett. A felekezeti tanítóképzőkben a népoktatási törvény nem határozta meg a képzési idő minimumát, ezenkívül a tanítandó tárgyak sem voltak azonosak az állami képzőkben előírtakkal. Egyes egyházi fennhatóság alatt álló tanítóképzők azonban önként felemelték a képzési időt három évre, és a tanítandó tárgyak megválasztásában is -- bizonyos fokig -- alkalmazkodtak az állami tantervekhez. A törvény nyilvánosságra kerülése után a felekezeti képzők közül az egri érseki tanítóképző elsők között tért rá a három évfolyamú képzési rendre.

Heves vármegye területén 2 képző működött, mind a kettő Egerben, egyik tanítóképző az angol kisasszonyok vezetése alatt, és a másik tanítóképző az egri érseki (férfi) tanítóképző.

Az idő azonban bebizonyította, hogy a 3 év képzési idő sem elegendő, így az 1900-ban kiadott Állami Elemi népiskolai Tanító és Tanítóképző intézetek Rendtartásában a következőket olvashatjuk: "Az állami elemi tanítóképző-intézetek négy-négy évfolyamúak. A 4. évfolyam sikeres elvégzése feljogosít a tanítói képesítő vizsgálat letételére."

Szükség volt erre az új Rendtartásra, mert a régi, melyet 1877-ben adtak ki több tekintetben is idejét múlta.

"Az új rendtartási szabályzat biztosítja a szükséges egységet, de kizárja a jogosulatlan egyformaságot, megadja a jogot mindegyik képzőintézetnek, hogy a szabályzat alapján tanítói és nevelői eljárásuk módját, vagyis szorosabb értelemben vett házi és iskolai rendjüket maguk állapítsák meg".¹ Megjelöli az új rendtartási szabályzat azon irányt is, amelyben az intézeteknek egyéniségük kifejlesztését keresniök kell. "E szerint a tanítóképző intézet szakiskola, de egyúttal nevelőintézet is. Mint szakiskolának feladata, hogy azokra a jellembeli tulajdonságokra, arra a műveltségre, azokra az ismeretekre és készségekre fordítsa legfőbb gondját, amelyre a leendő tanítónak az iskolában és társadalomban legfőbb szüksége van. Mint nevelőintézet, a családot választja mintaképül és e szerint állapítja meg nevelési eszközeit, nevelési rendjét, melyben a rendszeres elfoglaltság, komoly hivatásszerű munka és egészséges szórakoztatás helyesen váltakozik egymással."²

1902-ben látott napvilágot a tanító és tanítónőkészítő intézetek új tanter-

ve, amely gyökeres átdolgozása az 1881., illetve 1882. évi tanterveknek. Az új tanterv alap gondolata és legfőbb törekvése, hogy a tanítóképző intézet szakiskolai jellegét minél határozottabban kidomborítsa, s ily módon egyfelől tanítóképző intézeteink és a népiskola, másfelől tanítóképzésünk és a néptanítói hivatás között minél szorosabb és bensőbb kapcsolatot teremtsen.

Tanítóképzésünk történeti fejlődése sok tanulságot foglal magában. "Az új tanterv számot vetett a tanulságokkal, tudatosan alkalmazkodott a történeti fejlődés menetéhez, s ebben a korábbiaknál magasabb fokot foglal el. Tanítóképzésünk az első időben egészen alászállt a népiskola színvonalához, s nem törekedett többre, mint a népiskolai ismeretanyag elsajátítása mellett a tanítói gyakorlat megadására. A normál iskolai tanítóképzés eme egyoldalúsága és belőle eredő hibái utóbb ép az ellenkező irányba terelték tanítóképző intézeteinket, amelyek ettől fogva a hivatásszerű gyakorlati képzés hátraszorításával is, a leendő tanítók általános műveltségének fokozását tekintették fő feladatuknak. Ma már kétségen felül állt, hogy a tanítóképzésünk sem a népiskola színvonalához alászállva, sem a középiskolai tanítás felé törekedve nem találhatja meg azt az utat, melyen rendeltetését betölti. A tanítóképző intézetnek sem a nép, sem a középiskola nem lehet előképe. A tanítóképző intézet nem lehet más, mint szakiskola, amely kizárólag és teljesen a népiskolai tanítói hivatásra készíti elő tanítványait, s mint ilyen a népiskolának áll szolgálatában.

A tanítóképző-intézetet ez a szakiskolai jellege határozottan megkülönbözteti és elválasztja mindennemű közműveltségi iskolától. De a tanítóképző-intézet a szakiskolák között is önálló helyet foglal el."³

A tanterv megállapította, hogy a tanítóképző szakiskola, ahol azonos súllyal kell, hogy szerepeljenek a műveltséget emelő tantárgyak, a pedagógia és a tanítási gyakorlat.

Egyik sem szerepelhet túlsúlyban a másik rovására.

Hiszen minden tantárgy a maga módja szerint, a hivatásszerű szakképzés szolgálatában áll.

"Míg a tanterv a közműveltségű tantárgyakat is a szakképzés körébe vonja, másfelől arról is gondoskodik, hogy a gyakorlati tanításokra az eddigi heti-órászámmak kétszerese jusson. Arról is intézkedik a tanterv, hogy a gyakorlati tanítás ne csak osztatlan népiskolában történjék, hanem az

osztott népiskolákra is kiterjedjen, s hogy a szokásos tanítási próbákön felül folytatólagos tanítási gyakorlatok is tartassanak."⁴

A tanítóképzés egységét törekedett megerősíteni az új tanterv azzal is, hogy lehetőleg alkalmazkodik a felekezeti tanítóképző-intézetek szükségéhez. Sem egészében véve, sem részleteit tekintve egyetlen egy olyan rendelkezése sincs, amely a felekezeti tanítóképző intézetek érdekeibe ütközött volna. Sőt, a tanítójelölteknek élethivatásuk szempontjából oly fontos valláserkölcsi nevelésére ez a tanterv nagyobb nyomatókot vetett, mint bármelyik elődje. Külsőleg kifejezésre jutott ez a szándéka, egyebek közt abban a rendelkezésben, amely a hitoktatásra a IV. évfolyamban is heti két órát szán, s ezzel a hitoktatás heti óraszámát 8-ra emelte. Az új tanterv fontos helyet jelölt ki a nyelvtannak, irodalomnak és a magyar történelemnek. A történelem-tanítás középpontjába az új tanterv a nemzeti történetet helyezte, s ennek oktatását mind a 4 évfolyamra előírta és felosztotta. Az első két évfolyamon a magyar történelmet az egyetemes történelemmel párhuzamosan tanították, harmadéven csak magyar történelmet, s negyedéven alkotmánytan, s az eddig tanultak összefoglalása következett. A földrajzot is hasonló felosztásban tanították. Óraszámemelésre és korszerű tananyag tanítására került sor, a mennyiség és természettudományi tantárgyak körében is.

Egy másik új szín volt a tanítóképzésben, hogy az elemi iskolákban életbelépett új tantervet a tanítójelölteknek már a képzőben meg kell ismereni, foglalkozniuk kellett vele.

Ez a rendtartás volt érvényben az Egerben működő két római katolikus felekezeti képzőben is. A tanítónóképző továbbra is az angol kisasszonyok vezetése alatt működött. Ez az intézet növendékeit I osztálytól kezdve a IV-ig felvitte, de mindig csak egy évfolyamot indítottak, így felvétel csak minden 5. évben volt. Mindkét intézet anyanyelve magyar volt.

A képzők elhelyezése pedagógiai és egészségügyi szempontból kifogástalan volt.

A férfi képző a Liceum tulajdonában levő fizikai, vegytani, természetrajzi szertárákat használta. Volt külön tornaterme és 2 kataszteri hold kiterjedésű gyakorló telepe, a gazdasági szakoktatás céljainak szolgálatára. Sőt a férfi képzőben 1908-ban már 2 slójf műhelyt is berendeztek 20-20 tanuló részére. Az egyikben agyag és kartonmunkákat végeznek, a másik-

ban pedig famunkákat készítettek. Itt tulajdonképpen a mai fogalommal éve gyakorlati v. technikai órák megtartásához szükséges tudnivalókat sajátítottak el a hallgatók.

Külön gyakorló iskolája egyik intézetnek sem volt. Ezt a hiányt pótolták a velük egy épületben levő elemi iskolák, "melyeknek 5, illetve 4 osztályában, vagy ezeknek a szükséghez képest összeállított osztály csoportjaiban bőséges alkalom van a tanítójelöltek gyakorlati képzésére."⁵

Érdekes rendelet látott napvilágot 1907-től kezdődően.

Egyre többen jelentkeztek tanítónői pályára nyilvános tanulmány útján és magánúton letett vizsgák alapján egyaránt. Az illetékes hatóságok szerint a tanítónők létszáma aránytalanul túlhaladta a szükségletet. Ezért a közoktatásügyi miniszter az egyházi főhatóságokkal megegyeztetve, miszerint a felekezeti és állami tanítónőképzőkbe egy osztályba csak 25-30 növendék vehető fel. A magánúton vizsgázók pedig évente csak egyszer vizsgázhattak.

1910-től kezdődően a képesítő vizsgákat -- mai nyelven államvizsgákat -- megváltoztatták. E szerint a tantárgyak egy részéből osztályvizsgát kellett tenni. A képesítő vizsgán az alábbi tantárgyakból kellett eredményes vizsgát tenni: hit- és erkölcstan, neveléstudomány, magyar történelem és földrajz, alkotmánytan és magyar irodalom és nyelv. Új tantervet is dolgoztak ki a tanítóképzők számára, melynek értelmében nagyobb hangsúlyt fordítottak a gazdasági, illetve háztartási és kézügyességi oktatásra is. Az új Tanterv és Utasítás az 1911/12. iskolai évtől lépett életbe a tanító és tanítónőképzésben. A leglényegesebb változás a rajz, az egészségtan és a német nyelvtan anyagának és tanítási eljárásának megállapításában történt.

Az 1912-ben életbelépett új Tanterv és Utasítás nemcsak az állami tanító és tanítónőképző intézetek beléletében és tanulmányi rendjében idézett elő változásokat, hanem felekezetükben, mivel ezekben is ezt a tantervet fogadták el a tanítóképzés alapjául, természetes felekezeti jellegüket hangsúlyozva.

Az a tény külön emleli az új tanterv értékét, hogy általa egységesítették a képzést Magyarországon.

1914-ben a hadiállapotok ellenére a tanítóképzésben új reformokat vezettek be, amelyet az új Rendtartási Szabályzat tartalmazott. E szerint a

Tanítóképzők is 6 osztályú gyakorló iskolával rendelkeztek ezután. Az 1914/15. iskolai év elejével megkezdődött a magyar tanítóképzésnek az új rendje, bár a háború nagyon sok hallgatót a harctérre szólított, sokan nem térhettek vissza, hogy részesei legyenek az új átalakulásnak. Az előzőekben a tanítójelöltekkel foglalkoztam, s most arra keresek választ, vajon a kikerülő tanítókat milyen munkakörülmények várták? Milyen megélhetést biztosítottak a "nemzet napszámosainak"?

Egerben 1883-ban a következőképpen alakult a tanítók fizetése éves szinten:

	<u>Belvárosi</u>	<u>Külvárosi</u>
"Kézpénzben	650 frt	400 frt
<hr/>		
"Természetben	4 öl fa	4 öl fa
	6 köböl búza	6 köböl búza
		40 q szén
		2 hold föld

Ez a fizetés 4 belvárosi és 8 külvárosi tanítót érintett."⁶

"1890-ben Tófalun egy tanító fizetése:

400 frt készpénz
4 öl tűzifa
1 hold föld haszonélvezettel"⁷

Lemérhető az egri és vidéki tanítók fizetése közti különbség. Milyen is volt valójában a fizetség pl. 1871-ben? Álljon itt Seres Gusztáv tanító leveléből egy idézet: "október óta fizetést sem kaptam. Ő azok a jó urak azt tartják, a néptanítónak nagy szüksége van a türelemre, tehát hadd gyakorolja magát a türelem nemes erényében, és a - koplalásban."⁸

Egy másik tanító a következőket vallja a fizetésekről:

"Képzeld csak magát bármely művelt ember is a tanító helyzetébe, és én hiszem - elszomorítólag fog rá hatni az a körülmény, hogy három vagy 600 forint évi fizetésén kívül a tanító egész életén át se rangban, se fizetésben fellebb nem viheti. Mindezen nyomorúságok bekoronázásául a tanító-

ra 40 éves sikeres szolgálata után 250 forint tanítói nyugdíj vár! Aki tehát teljes életén át silány fizetése miatt a létérti küzdelemre volt kárhóztatva, öreg napjaira, midőn dolgatehetetlenné vált -- a kiérdemelt megjutalmazás helyett még nagyobb ínségre vettetik."⁹

1890-ben a V.K.M. nyugdíjtörvény revíziója alkalmából, Halász Ferenc elkészítette a tanítói állások pontos javadalmazásának kimutatását. Én csak a szélsőséges példákat ragadtam ki. Ezek szerint: Heves vármegyében 1890-ben összesen 286 tanítói állás volt. Ezek közül legnagyobb jövedelme a hatvani kántortanítónak volt, 1532 forint.

Ezenkívül még volt 8 1.000 forint-on felüli állás, de ugyanakkor még mindig 26 olyan tanító volt, akinek évi jövedelme 300 forint volt. Hosszú idő telt el, amíg mindenhol 300 forint-nál magasabbra emelték a tanítók fizetését. S, hogy mennyire hosszú időnek kellett eltelni, azt nagyon jól példázza Bartha Béla maklári tanító sorsa, melyről levele nyomán értesülünk. "Vagyunk a faluban tanítók hárman, a legöregebb tanítónak, aki 17 éve működik 5 havi fizetésbe adtak 20 forint-ot, azt is nagy rimánkodásra, midőn gyermeke halva feküdt. Én három hónapos fizetésembe kaptam 15 forint-ot.

Ha már most megszolgált fizetésünkért megyünk, fizetnek biztatással. Legutóbb 15 forintomért 2 x 15-ször kellett elmennem, míg végre kegyelemből idehajították.

Igen kegyelemből, mert Makláron kegyelemfizetést kap a tanító. Ugyanis nincs a tanítóra költségvetés, így a pótdoból fizettek, de ma már azt sem fogják tenni, mert kereken kimondták: fizetést nem kapnak, nincs pénz. Makláron évtizedek óta így van, mert a kartársam vallomása szerint 17 esztendő alatt volt rá eset, hogy a község négy évi fizetésével is tartozott nek.

Hasztalan volt a jelentés, sorsunkon nem volt segítve. Biztatás és fizetés, aggodalom az életünk. Karácsony előtt is ígérték,² hogy az ünnepek utánra szereznek némi pénzt, s kifizetnek, szereztek is, de nem a mi részünkre, mert midőn a pénztárnok fizetni akart, egy reá pressziót gyakorló egyéniség, megtagadta vele a fizetést, azt mondván: Várjanak a tanítók!

Mi tehát várjunk, hiszen mi levegőből is megélhetünk. Nekünk nincs szükségünk semmire, hisz mi nem civilizált emberek vagyunk? Mi csak fogadott cselédek vagyunk, akiknek odavetnek pár forintot, hogy egy időre be-

tömjék a száját.

Kit Isten megverni akart, tanítónak teremtette!"¹⁰

Bár született intézkedések és törvények a tanítók anyagi helyzetének javítására, gyökeres és alapos változás nem történt. 1893-ban lépett életbe a XXVI. tc., amely a tanítói fizetéseket évi 800 korona minimumban állapította meg.

Ennek szellemében az 1903/04. tanévben a megyei hatóságok fizetés kiegészítés címén 12 községi tanítónak 5872 koronát utaltak ki. A korpótlékok is növelték a tanítók jövedelmét, anyagi helyzetük azonban így sem volt megnyugtató. Az új elrendezést az 1907. évi XXVI. és XXVII. tc. hozta -- kettős céllal: "A köztisztviselőknek minősített néptanító anyagi helyzetének javítása és tekintélyének emelése egyfelől, a népnevelés egész területén a nemzeti érdekek legmesszebb menő hatékony biztosítása másfelől".¹¹ A vármegye közigazgatási bizottsága és a királyi tanfelügyelőség karöltve az idézett törvényt már az 1907-es tanévben végrehajtotta. "Az iskolák nemzeti címerrel és himnuszablákkal ellátva, a tanítósság összessége az alkotmányra felesketve, és jüllehet még a törvény életbelépte óta egy esztendő sem telt el, alig néhány híján valamennyi már élvezetében az új magasabb javadalomnak, annak dacára, hogy a törvény ennek biztosítására 3 évi haladékot adott."¹²

Az állami elemi népiskolai tanítók fizetését az 1913. XVI. tc-vel újból rendezték. A tanítói illetményeket szabályozó új törvények megszüntették a kezdőfizetésnek állomáshelytől függő különbségét, a kezdőfizetés 1.200 K lett. Ezenkívül mind a két törvény három fokozatot állapít meg. Ezek teljesen megfelelnek az állami tisztviselőkre vonatkozó fizetési osztályoknak.

Az iskolák állapota sem volt sokkal jobb, mint a benne dolgozók sorsa, ahogy az, az 1877-ben íródott maklári tanító leveléből kitűnik. Dülledező falak, s kevés tanterem az iskola jellemzője. A fenntartási költséget a község, illetve állam, vagy a fenntartó felekezeti fedezte. Fokozatosan bár, de építettek iskolákat, tantermeket renováltak. Azonban a költségvetés nagyon eltérő volt, amely különösen kitűnik az 1891-ben új iskolai építésekre fordított összegekből: Egerben az Angol kisasszonyok Intézet építésére 16.000 frt-ot; Gombos pusztán egy pusztai iskola építé-

sére és berendezésére 700 frt-ot fordítanak! A tantermek száma is kevés volt, helyenként 5-6 tanteremmel többre lett volna szükség, hogy az 1868. évi törvény által előírt szabály: 1 tanítóra 80 gyerek eshet, megvalósuljon.

Az új iskolaépületek építése folyamatos, de nagyon lassú. Kálban pl. az 1878-ban elkezdett leányiskolát csak 1880-ban adták át rendeltetésének. Az 1879/80-as tanévben a megye 116 községe közül csak egy volt, Pusztavezekény, amelyiknek nem volt külön iskolaépülete. "E községben a gyermekek a harangozó házában nyernek oktatást. Az iskolaház emelésére 1872 óta folynak tárgyalások, melyek a mai napig célhoz nem vezettek. Mivel a lakosságnak zsellérekből és cselédekből álló része sokkal szegényesebb, hogysen az iskolaépület emelésére valamit fizethetne, a nemes birtokosság pedig nem hajlandó ez ügyet anyagilag elősegíteni, míg a tanítótelesek száma nem olyan nagy, hogy községi iskola felállítását el lehetne rendelni."¹³

Az 1883/84. tanévben az előző tanévhez képest az iskolák száma 4-gyel szaporodott, mégpedig Domszlón a római katolikus vegyes iskolát fiú és lány iskolává alakították át. Füzesabonyban egy izraelita felekezeti iskola létesült, melyet azonban egészségtelen helyiségei miatt bezártak. Hatvanban egy magán elemi iskolát is nyitottak, amely minden tekintetben megfelelt a követelményeknek, Tiszafüreden is magánjellegű leányiskola létesült. "Ezenkívül folyamatban van egy községi iskola szervezése Egerben és Benepusztán, két községi osztály felállítása Gyöngyösön, egy községi iskola szervezése Zsadányban, és a felekezeti iskola bővítése Kápolnán."¹⁴ A tantermek száma 11-gyel szaporodott.

Az 1868. évi XXXVIII. tc. életbelépte óta 15 év telt el, s bár sok intézkedés segítette a törvénybe foglaltak életrekelését, ez nem sikerült maradéktalanul. Ebben a tanévben Heves megyében 53 község volt, hol az iskolák bővítése, új tanítói állások szervezése szükséges. Különösen Eger és Gyöngyös városok azok, amelyekben e téren még sok tennivaló van. A községek közül legelső sorban Heves, Kápolna, Adács, Besenyő, Felnémet, Hort, Kerecsend, Kompolt, Mezőtárkány, Pétervására és Zsadány, ahol sürgősen meg kellett oldani az iskolaproblémát.

Az 1890/91. tanévben iskolai javításokra 2.226 frt-ot fordítottak. 1887-1891 között összesen 154.100 ft költséggel építettek új iskolákat

Heves megyében. Ennek ellenére még mindig 104 osztatlan iskola működött, ezek közül 3 Egerben volt található.

Az 1901/02. tanévben még mindig 74 tanuló jut átlag egy-egy osztályra, a tankötelesek számarányához képest még mindig 112, ami azt bizonyítja, hogy az 1868. évi 38. tc. 27-34. paragrafusai alapján még mindig 50-60 új tanteremre lett volna szükség. Az 1900/01. alispáni jelentés igen részletesen foglalkozott a népiskolák fejlesztésével, e szerint: a vármegyében 1895 óta 113 új tantermet hoztak létre, s az iskolai építkezésekre fordított összeg immár meghaladja a millió koronát. A meglévő iskolák jobb elhelyezése és újak szervezése érdekében az 1900/01. tanévben is nagy munka folyt: Az Adács községhez tartozó Olga majorban gróf Batthyányi Tivadarné építtetett pusztai iskolát. Apcon az egyik szűk tanterem lett kiegészítve, s az iskolánál tantestületi szoba és könyvtárhelyiség létesült. A Bocanádhoz tartozó Alatka-pusztán, új iskola és tanítói lakás épült. Egercsehiben az iskolaépület és tanítói lak mellett fennállott régi rossz tanterem helyett, új osztály épült. Ecséden az egyik kifogásolt tanterem helyett új, és az V. osztály számára szintén két új tanterem létesült, két tágas kertben elhelyezett tanítói lakással. Füzesen az iskolát és tanítói lakást helyreállították. Füzesabonyban felépült az új 6. tanterem. Gyöngyösön felépült, a város által szerződés szerint még építeni kötelezett 7 tanterem. Hasznos-Felső-Hután az egyik állami iskola épületét helyreállították, a másodikat pedig felépítették. Hatvanban a központi állami elemi iskola épületét átalakították úgy, hogy az eddig bérházban elhelyezett tanteremek is ide költöztek. Gyöngyöstarjában felépült a létező 3 osztályos községi iskola mellé a negyedik, s az egész iskola épületét helyreállították. Ugyanúgy Kápolnán a római katolikus iskolát és a tanítói lakást is. Kompolton a kántor-tanító régi rossz lakása és a mellette lévő tanterem helyett egészen új, megfelelő épületet emeltek. "Kiskörén, a szatmári püspök úr áldozatkészségéből, felépült a puszta-hatházi iskola, és a tanítói lak. Abasáron két tanteremből és két tanítói lakásból álló modern iskola épült. Bükkszéken felépült a tanítónői lak és az új hatodik tanterem. Hevesvezekényben szintén felépült a második tanosztály és a tanítói lakás új háza. Tarnaszentmárián az iskola és a tanítói lak helyreállították. A pusztai iskolák szervezése a királyi tanfelügyelő úr egyik legfőbb gondját képezte, jelenleg is tárgyal a Gyöngyöstar-

jánhoz tartozó Cserepes tanyai, az atkári tanyai, a karácsondi pusztai és a Heveshez tartozó császi, herceglaki végre a Szuhához tartozó szuhahutai és a Tarnamérához tartozó Fogaras pusztai iskolák szervezése ügyében."¹⁵

"Hogy az iskolák szervezése tekintetében maga az állam jár elől jó példával, mi sem igazolja mint az, hogy a hasznos-felsőhutai II. állami elemi iskolán kívül az 1901/02. tanvében szervezte az egri állami elemi iskolán kívül a 22 tanítói állást és tanosztályt, miáltal a megye székvárosának elhanyagolt iskolai viszonyai nagy lendületet vettek. Ugyancsak szervezés alatt áll a hatvani vasúttelepi állami elemi iskolánál a IV. tanosztály. Tömeges szervezések vannak folyamatban a felekezeti iskoláknál is, ahol a bekölczei, dorogházi, feldebrői, hortai, istenmezei, káli, mikófalvi, nagybátonyi, nagyiváni, nagyrédei és pélyi római katolikus új tanosztályának megnyitására az 1903/04. tanév kezdetéig adott haladékot. Ahol a felekezet képtelen iskolát felállítani, a község vette át."¹⁶ Ennek ellenére kevés a tanterem, az 1906/07. tanévben népiskoláink 432 tanteremmel rendelkeztek. Egy tanteremre átlag 82 tanköteles jut, de vannak olyan tanteremek, ahol a tankötelesek átlagszáma a 100-at is meghaladja, ami kétségtelenné teszi, hogy a tankerületben az 1868. 38. tc. 27-34. paragrafusai értelmében még ugyanannyi új tanosztályra lenne szükség, hogy a tankötelesek mind beiskolázhatók legyenek. "Ez osztályok szervezése érdekében egyébként a szükséges intézkedéseket a kir. tanfelügyelő részben már folyamatba tette, részben pedig a községi vagyoni viszonyainak gondos mérlegelésével fokozatosan fogja megindítani."¹⁷

Egy-egy iskola felszerelése sem volt túl gazdag, sőt nagyon is szegényes, s emellett igen rossz állapotban voltak. "Az iskolák egyrészének felszerelése sok kifogásra ad okot. A sok rozoga pad, megfakult tábla, a hasznavehetetlenségig elrongyolódott olvasótáblák és szemléltető képek, sőt itt-ott a taneszközök hiánya részint a helyi hatóságok érzéketlenségéről, részint az iskolafenntartók anyagi tehetetlenségéről tanúskodik. A közegészségügyi és pedagógiai szempontból egyaránt türethetetlen állapot orvoslását, az illetékes tanügyi és közigazgatási hatóságok évről-évre sürgetik."¹⁸

Az 1900-as években az állami iskolákban lassan indult meg a tantestülettel való szerveződés. A felekezeti iskolákban pedig kísérletet sem tettek

ilyen irányban, pedig Halász Ferenc királyi tanfelügyelő gyakran sürgette. "Az osztott állami iskolák tanítói mindenütt tantestületté alakultak, s a kir. tanfelügyelő irányítása mellett tervszerű és céltudatos működést fejtettek ki, abban az érdekekben, hogy a népnevelés színvonalát mintaszerű magaslatra emeljék."¹⁹

"A tantestületi életet visszatükröző havi ülések jegyzőkönyvei és az iskolák állapotát feltüntető évnegyedes jelentések a határozatok végrehajtása előtt jóváhagyás végett a kir. tanfelügyelőnek bemutatattak. Ezekből kitűnik, hogy a nagyobb egri, gyöngyösi és hatvani testületek üléseik alkalmával több ízben tanúságos szakértekezéseket és mintaelőadásokat tartottak, melyek egyrésze a Heves megyei Tanügy hasábjain megjelent."²⁰

A nem állami jellegű elemi iskoláknál ilyen testületi közélet még nem igen tudott gyökeret verni, bár általános volt a törekvés ezeknél is a színvonal emelésére.

A tantestületek korszerű és életképes vitákat folytattak, javaslatokat tettek. Igen nagyfontosságú javaslat volt, melyet a tanfelügyelő a gyöngyösi állami elemi iskola egyik tantestületi ülésén indított el, s melyet a Heves vármegyei Általános Tanító Egyesület" 1907 június 1-én Parádon tartott közgyűlésén vitatta meg, s formálták határozattá, miszerint "a magyar nemzeti történettáncítást az egész országra kiterjedő hatállyal sürgösen reformálandónak, illetve a magyar nemzeti érzés ápolása és fejlesztése céljából a tanterv olyan módosítását tartja szükségesnek, mely a magyar história rendszeres tanítását nem szorítja föl a legkevesébbé népes V. és VI. osztályba, hanem ezt már a IV. osztálytól kezdve kötelezővé teszi, s erre a hun-magyar mondkörből vett alkalmas olvasmányok tárgyalásával a növendékeket már a III. osztályban előkészíti. E reform, ha megvalósul, egyik leghatalmasabb gátja leend az amerikai kivándorlás terjedésének, mert a nemzeti történet egészének, s főleg a kiváló történelmi alakok önfeláldozó hősiességének, önzetlen áldozatkészségnek, törhetetlen kötelességtudásának ismerete kétségtelenül erősebben, ide fogja kötni a könnyel és vérrel felszentelt hazai rögöz az ifjui nemezedéket, annál a gerencrációnál, amelynek aránytalanul nagy kontingense az V. és VI. osztályba föl nem kerül, s így e szívet lelket emelő dolgokról vagy semmit, vagy véletlenül hall."²¹

Ugyancsak a tanfelügyelő gondolata volt, egy tanszermúzeum felállítására, hogy így egy osztatlan népiskolát mintaként mutassanak be. Ezt előbb Egerben a halaspiaci iskolában akarták felállítani, végül is Gyöngyös kedvezőbb ajánlatot tett, így itt állították fel a Mátra Egylet helyiségében. A tanszermúzeum, kellő támogatás híján bezárta kapuját, és a helyiségből lomtár lett.

1913 a béke utolsó éve, s az örvendetesnek indult fejlődés megállt, 1914-ben. A tanítók többségének hadba kellett vonulni. A hadba vonult néptanítókat legtöbb helyen, ahol több tanerős volt az iskola, osztályösszevonással, vagy változó tanrendszer alkalmazásával helyettesítették, és az anyagi erő hiánya miatt, csak igen kevés helyen alkalmaztak helyettes tanerőt. Sok helyen a lelkesek látták el a tanítás nehéz munkáját. Helyettesítettek okleveles óvónők, községi jegyzők, hitoktatók, IV. éves képzős hallgatók, itt-ott a községben működésben levő más jellegű iskolába utalták a tanulókat. Sok helyen a helyettesítés szükségtelené vált, mivel hogy a hadbavonult tanítók osztályának növendékeit (IV. - VI. oszt.) nem iskolázták be.

A háború ideje alatt az iskolába járás általában országszerte nem volt rendesnek mondható, mert legtöbb helyen a szülők éltek a 3.930/1914. sz. rendelettel, amelynek értelmében a tíz évesnél idősebb gyermeket felmentik az iskolabajárástól.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Magyarország közoktatásügye az 1900. évben
Statisztikai közlemények Bp., 1901.
2. Uo.
3. Magyarország közoktatásügye az 1902. évben
Statisztikai közlemények Bp., 1903.
4. Uo.
5. Alispáni jelentés Heves megye 1906. évi állapotáról
Eger, 1907.
6. Eger, 1877. szept. 7.
7. Alispáni jelentés Heves megye 1890. évi állapotáról
Eger, 1891.
8. Seres Gusztáv tanító levele, Eger, 1871. december 17.
9. Néptanítók helyzete
Eger, 1889. július 30.
10. Az elveszett tanító: A maklári tanítók sorsa.
Bartha Béla tanító levele
Egri Ujság, 1895. jan. 22.
11. Alispáni jelentés Heves megye 1907. évi állapotáról
Eger, 1908.
12. Uo.
13. Alispáni jelentés Heves megye 1880. évi állapotáról
Eger, 1881.

14. Alispáni jelentés Heves megye 1884. évi állapotáról
Eger, 1885.
15. Alispáni jelentés Heves megye 1902. évi állapotáról
Eger, 1903.
16. Uo.
17. Alispáni jelentés Heves megye 1912. évi állapotáról
Eger, 1913.
18. Alispáni jelentés Heves megye 1906. évi állapotáról
Eger, 1907.
19. Uo.
20. Heves megye népoktatásának helyzete az 1912/13. tanévben
Egri Ujság, 1914. január 11.
21. Alispáni jelentés Heves megye 1908. évi állapotáról
Eger, 1909.